

MŰVELŐDÉS-TÖRTÉNETI PÁRHUZAMOK NYUGATON ÉS KELETEN.

Tudjuk, mily nehezen ismeri fel az egyén önmagát, saját hajlamait és képességét. Ugyanily nehézséggel jár azon társadalmi szervezetnek és műveltségi foknak tárgyilagos megítélése, melynek közepette élünk és működünk. Itt is különféle alanyi tényezők befolyásolják ítéletünket, a milyenek a mult hagyományai, nevelés, társadalmi állás és foglalkozás, egyéni érdek stb. Ezen előítéletek hatását csakis akkor vagyunk képesek ellensúlyozni, ha összehasonlítjuk saját viszonyainkat és culturánkat más élő vagy elhalt nemzetek hasonló intézményeivel. E téren sem nélkülözhetjük a tudományos módszert és a történeti távlatból való szemlélést.

A világosabb látást így is csak akkor érjük el, ha nemcsak egyik-másik jelenségre terjesztjük ki figyelmünket, hanem szemügyre vesszük a kulturális intézmények szerves kapcsolatát és kifejlődését, a mint egyrészt szellemi téren az irodalmi és művészi termékekben s erkölcsi felfogásban nyilvánul, másrészt a társadalmi szervezetben és állami intézményekben, továbbá a gazdasági berendezkedésben és annak eszközeiben felismerhető. A kulturális fejlődésnek e három ágazata már azért sem választható el egymástól, mert azok mindenütt párhuzamosan és szerves kapcsolatban fejlődnek. Az egyiknek fejlődése előmozdítja a másik két ágnak haladását; bármelyiknek hanyatlása hátráltatja a többinek fejlődését. E szerint e kulturális összehasonlításban figyelembe kell vennünk mindhárom ágnak állapotát, a mennyiben ezt az adott szűk keretben megtehetjük.

Első pillanatra azt hihetjük, ilyen összehasonlításra bőséges anyaggal rendelkezünk. A történetírás adatai visszavezetnek közvetve vagy közvetlenül a második évezredbe Krisztus születése előtt. Ismereteink nemrég bővültek továbbbi ezer évvel, az egyiptomi és babyloniai ásatások révén. Ezek alapján az utolsó 5000 esztendőben lezajlott eseményekről és az akkori viszonyokról már eddig is többet tudunk, mint valaha remélhattuk. Ha ez adatok mégsem mindenkor alkalmasak az összehasonlításra, e körülmény azzal magyarázható, hogy az 5000 esztendőre menő történeti átalakulás és kulturális fejlődés minden egyes része kapcsolatos a megelőzővel és a következő részszel. Nem vizsgálhatjuk különféle kulturáknak önálló kifejlődését, hanem megállapíthatjuk az egységes alapon és folytatólag fejlődő kulturának különböző phasisait, a melyeket a fehér fajhoz tartozó népesoportok egyenkint kifejlesztének.

A fehérbőrű és göndörhajú népek három csoportja: a hamita, szemita és indo-áriai népek, már a szentírásban is fölemlítvék. E népek ugyan kölcsönösen fölváltják egymást a fejlődésben és hatalomban, de azért az időleges visszaeséseket leszámítva, a cultura folytonosan emelkedik, mert az utód azon az alapon épít tovább, a melyet az előd századokra terjedő munkájával számára lerakott. Így például a babyloni és assyr népek is idegen alapon építik fel hatalmas birodalmukat, a mely alap az újabbi kutatások után ítélve valószínűleg hamita eredetű volt. Az assyrok és phœniciaiak nagy hatással vannak kezdetben a görög cultura kifejlődésére; sőt a babyloni cultura egyik-másik maradványa még ma is felismerhető a mi culturánkban is, például az órabeosztásban az ő hatvanas számrendszerük. Ugyanilyen eredetre vall a körnek felosztása 360 fokra, azaz 6×60 fokra. A római civilisatio görög és etrusk alapon épült és a görögök szellemi termékeinek felhasználásával érte el fejlődésének tetőpontját. Mindkettő együttvéve alapja a mi culturánknak. A keresztyénség terjeszti Európa barbár népeinél a rombadólt ókori műveltség maradványait; ezzel a hittérítők nagy kulturális missiót végeznek, elősegítik e népek fejlődését és hatalmi körének kiterjesztését.

Az újkori fejlődés a renaissance-szal kezdődik, azzal a korrál, midőn újra közvetlenül tanulmányozzák és mintaképül veszik az antik civilisatio szellemi és művészi termékeit. Az ókori cultura hatása ma is lépten-nyomon felismerhető, különösen abban, hogy az áriai népek szótárában az elvont fogalmak és műszavak kivétel nélkül görög és latin eredetűek.

Ezen általánosan ismert tényekre támaszkodva állíthatni, hogy az utolsó 5000 esztendő fejlődése egységes átalakulásnak a láncolata, a melynek láncszemei egymástól el nem választhatók és így külön-külön mélyebbre menő összehasonlításra sem alkalmasak. Ehhez egymástól teljesen független culturák ismeretére volna szükségünk, a milyenek csak imitt-amott rendelkezünk. Ilyen független cultura volt például a mexikói és perui, a mely évszázadokon át épült fel különféle néptörzsek közreműködésével a közép- és dél-amerikai felföldön. Ezt azonban teljesen elpusztították a spanyol hódítók, elannyira, hogy a régi képirás ismerete is feledésbe ment; a régi hagyományokból és műemlékekből is csak egyes részletek maradtak fenn számunkra. Ebből is megállapíthatunk annyit, hogy e cultura távolról sem volt olyan fejlett, mint a miénk, a mely azt elpusztította; fejlődési ideje sem hasonlítható össze a mi öt évezredes történetünkkel. Más primitív népeknél föltalálható műveltség nyomai olyan kezdetlegeseek és olyan rövid életűek, hogy azok még kevésbbé alkalmasak az összehasonlításra. Egyetlen egy műveltség vetekszik ösiség és terjedelem tekintetében a miénkkel: a kínai, mely évezredekken át fejlődött ki Kelet-Ázsiában, jobbra függetlenül a miénktől. Csakis e különváltan fejlett két culturának összehasonlítása nyújthat némi támpontot az abban rejlő alapvető különbségekre nézve.

A kínai nép azon sárgabőrű és fekete, síma hajzatú népcsoport egyikéhez tartozik, a melyet mint mongol népfajt ismerünk. Történelem előtti időben e nép valószínűleg az ázsiai felföldet lakta, a honnét kiindulva, a sárga folyót környező síkságon telepedett meg, mint földművelő nép, megalapítva a Wei folyó mentén régi fővárosát, Szi-gan-fu-t.

Onnét terjedt el északi, nyugoti és déli irányban, a tenger felé elfoglalva egyrészt az északi síkságot, másrészt a déli hegyvidéket, honnét kiszorította az őslakókat, kik szórva-nyosan még ma is élnek a hegyek között. Ezen köralakú elterjedés folytán a telepések középbírodalomnak nevezték régi hazájukat, a mely továbbra is központja volt a letelepülésnek.

A khínai culturának kifejlődése szintén legalább ötezer esztendőre becsülhető; a történelem adatai körülbelül 2300 évvel kezdődnek Krisztus születése előtt. Ez idő alatt többször előfordult az, hogy e kulturális kör érintkezett a miénkkel, a mely arra befolyást is gyakorolt; de e hatás csak időlegesen és részletekben mutatkozott, a nélkül, hogy módosította volna az előbbinek sajátos jellegét. Egy francia tudós* iparkodott kimutatni, hogy a khínaiak csillagászati ismereteiket a babyloniaktól kölcsönözték, mivel ugyanazon sajátságok és hibák fordulnak elő mindkettőnél. Ez után ítélve, e népek már ősrégi időkben is érintkeztek egymással. Az ókori történelemből biztosan tudjuk azt, hogy a khínai nép közvetve vagy közvetlenül kereskedelmi összeköttetésben volt a távol-nyugottal. Rómában jól ismerték és nagyrabecsülték azon selyemszöveteket, a melyeket Szericából, azaz Khinából hoztak. Róma követséget is küldött Khinába a tengeren át, a mit a későbbi byzanci császárok megismételnek. A szárazföldi közlekedést és kereskedelmet ugyan gyakran háborgatják és megakasztják az Ázsiában lakó nomád népek, de azt a khínai császárok megvédeni és fenntartani is törekednek, miről bizonyóságot tesznek az első évezredben Krisztus születése után a középázsiai felföldön épült őrtornyok, a melyeket legújabb időkben felfedezett és kikutatott Stein Aurél hazánkfia, az azokban eltemetett számos okmányokkal és magánlevéllel együtt, a melyek igen érdekes és hű képet nyújtanak az akkori viszonyokról.

Volt olyan idő is, midőn Khína döntő befolyást gyako-

* T. de Lacouperie: *Language of China before the Chinese*, London 1887.

rolt Európa sorsára. Ugyanis a második században Krisztus születése előtt Hiung-nu nevű törzsek, kiket többen a későbbi hunokkal azonosítanak, egyre háborgatják a kínai birodalom nyugoti határait. Ezek ellen való védekezés céljából megépítik a kínaiak a nagy falat, a melynek romjai a mai napig megvannak. Ily módon sikerrel visszaverik e támadásokat és a nomád törzsek kénytelenek máshová kivándorolni. A középpázsiai felföld azonban olyan elzárt terület, a melyet délen, nyugaton és északon magas hegylánczok vesznek körül. Innét csak két alkalmas kijárat van, a melyen át állattenyésztő népek is haladhatnak: egyik az Yü-monn-szoros, keleti irányban, a melyet a kínaiak a jelzett módon elzárnak; ezzel szemben van a másik kijárat északnyugoti irányban a Dzsungária-völgyén át, ezen előrehaladva, oly hegységekhez jutunk, a melyek a völgyet ék alakban ketté választják. A vándor népek, a melyek az éknek déli részén haladnak előre, Turkesztánon és Perzsián át Kis-Ázsiába jutnak; ellenben azok a népek, a melyek észak felé veszik útjukat, Szibérián át Európába vándorolnak. Az a tény tehát, hogy Khinának sikerül elzárni a keleti kaput, nyugot felé tereli a népvándorlást s ezzel megadja a lökést azon új korszak kezdetének, a melyet Európában a népvándorlás korszakának ismerünk. Ezért emlegetjük a történelemben a kínai fal felépítését mint világtörténeti eseményt.

A kínai nép önálló fejlődését és sajátos jellegét semmi sem igazolja jobban, mint az a körülmény, hogy európaiak nehezen tudják követni eszmemenetét és alig képesek elsajátítani gondolatvilágát. Hittérítők és más kutatók, a kik 20—30 évet eltöltöttek Khinában, rendesen kiemelik azt, hogy ennyi idő multán sem voltak képesek teljesen megérteni e nép sajátos gondolatvilágát. Ezzel különben ma már egész irodalom foglalkozik; különösen érdekesek Smith Arthur munkái,* a melyekben részletesen

* Arthur H. Smith: *Chinese Characteristics*, London 1892,

Arthur H. Smith: *Village life in China*, Edinburgh & London, 1899.

Arthur H. Smith: *China in Convulsion*, Edinburgh 2 vls, 1901.

ecseteli e nép jellemét, mindennapi életét és szokásait személyes tapasztalatai alapján. Khína alapos ismerői egyet értenek abban, hogy e nép egyike a világ legszorgalmasabb népének, békeszerető, igénytelen és könnyen kormányozható. Ugyan ez a nézete Sir Róbert Hartnak, a khínai vámhivatal előbbi főnökének, a ki 45 évre terjedő tartózkodása közben megismerkedett a khínai nép minden osztályával.»*

Mindezzel itt részletesebben nem foglalkozhatunk. Célunk csak az lehet, hogy megállapítsuk azon lényeges ellentéteket, melyek a nyugoti és keleti cultura összehasonlításánál első pillanatra szembetűnnek. Erre nézve maga a khínai adja meg az első felvilágosítást. Az európai történelem tanulmányozásánál azonnal feltűnik neki az, hogy nálunk a culturát folytonos háború és hódítás útján terjesztik. E körülménynek tulajdonítja a fehér ember fölényét harczászati téren, melyet a mult században akarva-nem-akarva maga is kénytelen volt elismerni. E körülményt a földrajzi viszonyokkal is indokolhatjuk. Minálunk az események színhelye olyan szaggatott s hegyek-folyók által elválasztott terület, a melyen az egyes néptörzsek különváltan is letelepülhetnek s kezdetben nem is érintkeznek. A mint azonban kedvező földrajzi fekvés vagy kiváló egyéni tehetség folytán egyik nép előbbre jut a másiknál és számbelileg is megszorodik, e nép hatalmi körét is törekszik kiterjeszteni, a miből következnek aztán a gyakori hódítások és átalakulások, melylyel a mi történelmünk lapjai telvék. Nálunk a létért való küzdelem társadalmi és politikai téren is erősen nyilvánul. Ez fokozza az egyéni képességet; időlegesen nagy haladásnak és a hatalmi kör széles kiterjesztésének lehet okozója; de az egyéniség szükség-szerűleg egyoldalún fejlődvén, ez magában hordja csiráját a kimerülésnek, a mely körülményt új hódítók saját javukra használhatnak. A földrajzi és azzal kapcsolatos politikai viszonyoknak tulajdonítandó a culturális fejlődés hullámszerűsége, mely annyira feltűnik a khínai szemlélőnek.

* Sir Robert Hart: *These from the Land of Sinim*, London, 1901.

Ezzel ellentétben a kínai nép fejlődése egyöntetű és folytatódó, szellemi és társadalmi téren egyaránt. Ott csak különféle uralkodóházak váltják fel egymást a hatalomban, melynek köre többnyire az egész birodalomra kiterjed. Ha e nép háborút visel, az a birodalom határain kívül zajlik le, különösen akkor, midőn egyik-másik hatalmas uralkodó a nemzet kereskedelmi érdekeit és e népfaj további letelepülését iparkodik előmozdítani. Előfordul ugyan az is, hogy északról jövő idegen törzsek hódítják meg a birodalmat s trónjára idegen dynastiát ültetnek. Ilyen uralom alatt volt Khína a XIV. században a mongol császárok alatt, kiknek hatalma egész Ázsiára kiterjedt. Kétszázötven évvel ezelőtt mandsu törzsek hódították meg Khínát, melyeknek leszármazói ott mai napig is uralkodnak. De az ilyen hódítás többnyire csak rövid időre terjed, mint a mongoloknál; vagy pedig az a következménye, hogy a hódító nép teljesen beolvad a kínai műveltség körébe s elveszti önálló faji jellegét, mint a mandsu hódítókkal történt. Mindezen események nem zavarják meg a kínai művelődés egyöntetű fejlődését; a hatalmi kör sem változik meg, melyen belül e cultura érvényesül.*

A második szembetűnő különbség a fehér és sárga faj fejlődésében abban rejlik, hogy az utóbbinál a vallásos érzület és a magasabb eszményi czélokért való lelkesülés nem játszik olyan szerepet, mint nálunk. A kínainak ugyan, mint rendszeren mondják, három vallása van az ősök szokásos tiszteletén kívül, melyet minden család saját körében külön-külön gyakorol. Az egyik a Konfuce vallása, melyet e bölcse a VI. században alapított Krisztus születése előtt; de ez nem annyira vallás, mint inkább az ősi hagyományok, erkölcsi tanok és irodalmi emlékek tisztelete, melyeket a bölcse összegyűjtött, kibővített és az utókor számára megóvott. Mivel a régi források elvesztek, a hagyomány azóta Konfucius nevével hozta kapcsolatba e gyűjteményt. Ha tehát a jelenkori kínai áhitattal hajlong és füstölget

* Khína történelmére vonatkozólag l. Lóczy Lajos: *A mennyei birodalom története*, Budapest, 1901.

a templomban Konfucius és tanítványainak emléktáblái előtt, ezzel a valóságban saját ősi culturájának és azok emlékének hódol, a kik azt számára megóvták. Ez nem is kivételes jelenség, a mennyiben a nagy tömeg rendesen nem rajong eszményekért, hanem személyekért, kiket ha egyszer fölkapott, vakon követ. Nagy emberekké tehát azok válnak, a kik képesek egyéniségük révén személyesíteni elveket és eszményeket s azokat a tömeggel is elfogadtatni. Ugyanígy személyesíti Konfucius az ősrégi Khina hagyományait, melyeknek összessége már azért sem nevezhető vallásnak, mert e tanokat nem papok értelmezik hivatás-szerűleg. Azok magyarázatával minden művelt khinai egész életében foglalkozik, mivel műveltségi fokát is ezen képessége szerint ítélik meg a nyilvános vizsgákon.

A Khinában elterjedt másik két vallás a taoista és a buddhista vallás; mindkettőnek rendes szervezete, számos temploma, zárdája és hivatásos papsága van. A taoista vallás eredetileg bölesészet volt, melyet Konfucius elődje, Lao-cze nevű böles alapított; de e tan később felvette a khinai köznépnél elterjedt babonát, minek következtében ma nem egyéb üres czeremóniák és előítéletek halmazánál. Ugyanez a sors érte Buddha tanát, melyet Indiából hoztak be Tibeten át, Krisztus születése utáni századokban. A nép ma mindkét vallást csak anyagi érdekek elérésére használja. Ha a khinai bajban van vagy beteg, elhivatja a taoista papot, hogy baján segítsen és ezért őt kellőleg megjutalmazza; ha ez eljárása nem jár sikerrel, a buddhista paphoz fordul és azzal próbál szerencsét. Keleti embertől hiába kérdezzük azt: mi a vallása? E kérdést meg sem érti. Ő a vallási formákat és azok hivatott képviselőit a szerint veszi igénybe, a mint az anyagi érdekeinek látszólag legjobban megfelel. A vallásos érzületnek eszményi iránya előtte teljesen ismeretlen. E körülménnyel indokolható az a türelmesség, melyet a khinai a különféle felekezetekkel szemben tanusít; ezt csak olyan vallással szemben veszíti el, mely szerinte veszélyezteti saját erkölcstanának fennálló tételeit, avagy esetleg megsérti saját anyagi érdekét.

A harmadik szembetűnő különbség az alapos tudományos ismeretek hiánya. A khínainak természettudományi ismeretei úgyszólván nincsenek; orvosi ismereteik is nagyon gyarlók s főkép néhány gyógynövény használatára szorítkoznak. A tifuszt például úgy gyógyítják, hogy a beteg gyomoralatti testrészébe izzó tűt szúrnak. Az egyedüli vigasz ez eljárásnál az, hogy ilyen kezelésnél sem történhetik egyéb, mint nálunk, t. i. a beteg vagy meggyógyul vagy meghal. Különös kedvvel foglalkoznak a történetírással; minden dynastia kötelességének tartja megírni az előző dynastia történetét. De e történetírás inkább chronologia, mint oknyomozó kutatás. Elégge jól használhatók a szomszédos idegen népek állapotát és történetét tárgyaló munkák; de ezekben is csak pusztá leírást találni, elméletet nem. Állandó kedvencz foglalkozásuk az ősi irodalom tanulmányozása, melyet Konfucius és tanítványai hátrahagytak. Hogy e téren is mily fölénye van az európai tudósnak, azt bebizonyította báró Richthofen a *Yü-kung* czimű könyv kritikájával.* E munka az ősrégi feljegyzések hatodik részét teszi, a melyben Yü minister vázolja a khínai birodalomnak akkori állapotát s az általa a folyókon és hegyeken eszközölt nagy változtatásokat. Ilyen értelmezésben a munka jellege mondaszerű. Richthofen néhány fordulatot az ezeréves szokástól eltérőleg magyarázván, kimutatta, hogy e könyv nem emberfeletti munkáról szól, hanem a khínai birodalom földrajzi viszonyainak pontos leírását adja 2300 évvel Krisztus születése előtt. Ily módon mellőzve a khínai scolastikus felfogást, az európai tudós azonnal fölfedezi a világ egyik legrégebb földrajzát. A mondottakból kivehető, hogy a szellemi fejlődés terén túlságosan uralkodik a mult-hoz való ragaszkodás s az idegenkedés új eszmék és benyomások felvételétől, a mi a képzelő-tehetség korlátolt voltának jele. A fehér faj szellemi fejlődésében jelentős szerepe van annak, hogy associativ-képessége sokkal nagyobb és változatosabb, mint a khínaié. E mélyreható lélektani

* Frherr von Richthofen: *China*, I. Bd., Berlin 1877 p. 277—365.

különbség megmagyaráz minden e téren mutatkozó különbséget.*

A lassú szellemi fejlődés hatása gazdasági téren is nyilvánul. A földművelést régi módszer szerint s elavult eszközökkel üzik, mint azt őseik évezredek óta tették. Majd mindenütt el van terjedve a kiscsászár, a ki mint tulajdonos vagy többnyire mint bérlő műveli nagy szorgalommal kis földjét. Ugyancsak az iparos is igen egyszerű eszközökkel dolgozik s szorgalmával törekszik pótolni annak hiányait. A közlekedési eszközök szintén fejletlenek; rendes közlekedési út csak ritkán van a mezőkön; a nagyobb forgalmat a folyókon és csatornán bonyolítják le. Az ezek mentén elterülő nagy városokban jól van szervezve a kereskedelem; az iparosok közt a czéh-rendszer is kifejlődött. Általában a kínai mint kereskedő a tengeri kikötőkben is felveszi a versenyt az európai vállalkozóval. Városok közelében belterjes földművelés és sűrű népesség is található. Ilyen helyeken a földbérek is vetekednek Európa kulturálmáival haszonbéréivel. Így például szederfával beültetett területért holdanként 320 korona évi földbért fizetnek; az öntözhető rizsföldek után 120 korona évi földbért.** Alig tudjuk elképzelni, mikép érheti el a kínai egyszerű eszközeivel az ennek megfelelő hozamot. A kínai fáradhatlan szorgalmával munkálja apróra a földet s szaporítja a terméshozamot. A míg nálunk olcsó természeti erővel helyettesítik a drága emberi munkát, addig ő az előállítás költségét saját igényének leszállításával törekszik csökkenteni. Hogy milyen alacsonyak a munkabérek Kínában, az általánosan ismeretes; de még a tanult, képzett kínai is szerény igényű, mint azt legjobban a házi nevelő példája bizonyítja. Konfuciusnak a tanítványa évi 36 korona bérért és ellátásért szegődik el; ennek fejében télvíz idején hátán viszi tanít-

* Khina földrajzi, politikai és művelődési viszonyaira vonatkozólag ma is alapvető munka Dr. S. Wells Williams: *The Middle Kingdom*, new. ed. 2 vls. London, 1899.

** Khina közgazdasági viszonyaival foglalkozik K. v. Scherzer: *Bericht über die oest.-ung. Expedition in Siam, China, Japan*, Stuttgart, 1872. Anhang: *Landwirtschaft in China*, p. 67. etc.

ványát az iskolába; a szünidők alatt kénytelen a házi munkával is foglalkozni, segédkezik a vízfordásnál, gabona-cséplésnél és őrlésnél stb. Ez alak állandóan szerepel a khinai színpadon, mint egyik jellemző típusa a khinai igénytelenségnek. A nép eme sajátságát a németek «Hungerkur der Chinesen» tényezőnek tulajdonítják, a melynek a jövőben, mint érinteni fogjuk, még igen fontos szerepe lehet.

A felhozott tényekből kitűnik, hogy a fehér és sárga faj kulturális fejlődésében valóban nagy különbségek vannak és pedig társadalmi és politikai téren s vallásos fel fogás dolgában egyaránt, nemkülönben a szellemi fejlődés sajátos irányában és az azzal kapcsolatban lévő gazdasági fejlődésben. Az utóbbi két tekintetben azonban a különbségek jobbra csak az új-korban fejlődnek ki. Midőn Marco Polo a mongol császárok udvaránál tartózkodott és mint első európai utazó leírta Khína gazdagságát és műveltségét, kortársainál hitelre sem talált.* Állításainak valódisága csak a legújabb időkben nyert bebizonyítást. Az akkori khinai civilizáció jóval fölülmulta fejlettség tekintetében az európai népek műveltségi állapotát. Saját fejlődésünk az újkorban kezd nagyobb lendületet venni ama nagymérvű átalakulások következtében, a melyek jelzik e korszak kezdetét.

Az új-kor Amerika fölfedezésével és Afrika körülhajózásával veszi kezdetét; jellemzésül még ezenkívül felemlítik az új-kor néhány találmányát, a minő a puskapor, nyomdászat és iránytű, a melyek kétséggel is fontos segédeszközök voltak a további átalakulásban. De az utóbbiak csak külső jelei voltak e kor kezdetének és azt egymagukban elő nem idézték; ez abból is kitűnik, hogy a puskapor, iránytű és a nyomdászat ismerete már jóval korábban el volt terjedve Khinában, mint minálunk, a nélkül, hogy ott egy új korszak kezdetét jeleznék. A valóságban csakis a tengerentúli földrészek felfedezése változtatja meg a fehér faj kulturális körét; itt sem annyira a felfedezés maga, hanem az a körülmény fontos, hogy ezáltal a fehér faj az egész földgömbön elterjed. A míg tehát az ókori és középkori

* H. Yule: *The Book of Ser Marco Polo*, 2 ols. London, 1871.

civilisatio köre a Földközi-tenger mellékeire és Európára szorítkozott, addig az új-kori felfedezésekkel a fehér faj hatalmi köre az egész földgömbre kiterjed. Kezdetben a spanyol és portugál hódítók voltak az úttörők, kik között egyik pápa a földgömböt is felosztotta; ezeket követte a hollandi és angol kereskedő; később nyomukban halad a hollandi, angol és francia telepes. E népek a kereszt jében karddal, rőffel és kapával hódítanak, a mely eszközök előtt a primitív népek kénytelenek lépésről-lépésre meghátrálni. A fehér fajnak e hódítása kétféle módon nyilvánul a földtekén. A mérsékelt égöv alatt a fehér faj magatelepszik és elszaporodva kiszorítja az őslakókat; a kiket ezek közül el nem pusztított eddig a folytonos harc, azokat kiirtja utóbb a pálinka és az európai betegségek különféle fajtája, melyeknek e népek nem képesek ellentállni. Csak idő kérdése, mikor pusztulnak ki teljesen e népek saját otthonukban. A tropikus klíma alatt az európai faj nem képes megélni, mivel ott a második-harmadik nemzedékben kihal. Ezért hódítása itt arra szorítkozik, hogy átveszi e népek gazdasági és politikai vezetését, a mi által biztosítja magának a kereskedelemből és a nagy vállalatból származó haszon java részét. E klíma alatt egyik-másik latin nép összekeveredik a bennszülöttel és azzal állandó, új népfajtkát alkot; a germán származású népek ezt sohasem teszik. A hódításnak a XIX. századig csak a kínai kultúrához tartozó nemzetek képesek ellentállni; sőt ezek közül egyesek, például Japán, teljesen elzárkóznak az idegenek elől. Ugyanakkor a kereskedelmi forgalom a kínai tengerparton csak egynéhány kikötőben bonyolítottatik le. A XIX. században azonban a fehér faj itt is mint hódító kezd fellépni azon mélyreható átalakulások következtében, a melyek időközben az európai művelődésben beállottak.

Az új-kor első három századában az európai műveltség alig áll magasabb fokon, mint a római birodalom fénykorában; inkább csak kiterjedésben és egynémely sajátos vonásban tér el az utóbbtól. A mióta azonban az új-kor lángelméi új irányt adnak a kutatásnak, tanulmányozni kezdik a természet jelenségeit természettani, vegyi és élet-

tani téren, ezzel az ember olyan hatalmat nyer a természeti erők fölött, milyennel eddig sohasem rendelkezett. E fölfedezések hatása alatt a gazdasági termelés meghatványozódik, a népesség száma rohamosan növekszik, a jólét átlagos színvonala egyre emelkedik; egyidejűleg a társadalmi szervezet és gazdasági kapcsolat is annál szorosabb lesz, minél inkább legyőzi a távolság akadályait a szállítási és tudósítási eszközök tökéletesítése. Mindezen átalakulások a XIX. században mennek végbe. Szinte azt mondhatjuk, az újkornak önálló fejlődése tulajdonképp csak ekkor kezdődik.

Ez átalakulások teljesen indokolják a fehér faj jelenlegi fölényét a sárga fajjal szemben. Japán volt az első nemzet, a mely e körülményt fölismerte és ellene védekezett, azzal, hogy rövid idő alatt elsajátította e műveltséget összes technikai eszközeivel együtt. Ily hirtelen átalakulás azért volt lehetséges Japánban, mert e nemzet szamuráj, azaz köznemes-osztályában olyan egyéneket nevelt föl magának, a kikben megvolt a szellemi képesség és vagyoni függetlenség a hirtelen átalakulás eszközlésére. Ilyen átalakulás Khinában egyelőre nem lehetséges, mert ott a mandsu előkelőségen kívül, a kik jórészt a katonaságnál és udvarnál szolgálnak, nincs az előbbinek megfelelő, uralkodó középosztály. Ott a törvény értelmében az egyén társadalmi állása és hivatalának fokozata a műveltségtől és az elért vizsgálati fokozattól függ. Ha ott az idegen cultura egyszerre elterjedne, a khinai művelt osztály teljesen elveszítené kenyerét és hatalmát. Ennél tehát az idegen műveltség elleni védekezés létkérdés, nem tekintve azt, hogy az ősi intézmények megőrzése a khinai népfajnak sajátos jellemvonása, a mint azt már fentebb kifejtettük.

Ily módon állott elő az utolsó évtizedekben a nagy ellentét Japán és Khina fejlődése között, a mely különösen a japán-khinai háborúban lett nyilvánvalóvá. Azonban ennek gyümölcsét Japán még akkor nem élvezhette, mert a nagyhatalmak sajátjuknak tekintették Khinát. E háború hatása alatt Oroszország és más nagyhatalmak parcellázni kezdik Khinát, abban a hitben, hogy ez ép oly könnyen eszközölhető a khinai síkságon, mint az asztalon fekvő térképen.

Ezzel Japán veszélyeztetve látja saját létét és pedig teljes joggal, mert Oroszország, elfoglalva Mandsuriát, letelepszik a khinai birodalomnak egyetlen, könnyen megközelíthető kapujánál, a mivel biztosítja magának a fölényt Khinában s elvágja azt a japán segítségtől. E miatt kitör az orosz-japán háború, a melynek sorsát a Tsu-sziget melletti tengeri ütközet dönti el. Ez nagyobb esemény, mint a híres trafilgari ütközet, a melyben Nelson elesett és az angolok győztek. Az utóbbi végleg megállapította Anglia világuralmát a tengeren, a melyet mai napig is fenntartott. A Tsu-sziget melletti ütközetben ellenben a sárga faj léte és jövője lőn biztosítva a fehér fajjal szemben. Ez az első eset az új-korban, hogy idegen faj sikerrel szembeszáll a fehér-hódítóval. E háború tehát elejét vette minden további hódításnak. Khína önállósága felett most már Japán örködik a mandsuriai kapunál; hódításra maga nem gondol, mert jól tudja, hogy a birodalom nagy kiterjedése és népessége mellett ilyen vállalkozás nem vezethet célhoz.

Ily módon Khína időt nyert arra, hogy lassan tovább fejlődjék, fokozatosan átvegye az ideglen műveltséget s annak összes vívmányait. Azóta valóban megkezdődtek az újítások a népnevelés terén; idővel ez még nagyobb arányokat ölthet, ha munkához lát az új nemzedék, a melyet most Japán és Európa iskoláiban nevelnek. A közel multban a tartományok alkirályai tanácskozó testületeket kaptak segítségül, a melyek hivatva vannak a törvényhozást és nevelést irányítani s megvédeni a nép érdekeit. Utóbbi időben az európai irodalomnak számos terméke elterjedt a birodalomban; ezek között Dumas *Kaméliás hölgy* regénye volt a khinaiak kedvencz olvasmánya, mert ebben megtalálta a sárga fajnak legnagyobb erényét, az önmegtagadást és lemondást. Ellenben Dickens *Copperfieldje* érthetetlen előtte; mikép szerethet a hős egyszerre két nőt — Ágnest és Dórát — és mikép tanulmányozhatik azon, melyiket vegye nőül, azt a khinai nem tudja megérteni. Ha egyáltalában valamikor ilyen helyzetbe jutna, egyszerűen véget vet a habozásnak azzal, hogy mindkettőt nőül veszi.

Gazdasági téren is nagy haladás kezd mutatkozni és

a belföldi vasút-hálózat kiépítése évről-évre nagyobb arányokat ölt, a mi által az összes tartományok közelebbi érintkezésbe jutnak egymással. Ez valóban nagy haladást jelent, mert még néhány évtizeddel ezelőtt a khinaiak felszedték a Shang-hai város melletti vasúti síneket azon indokolással, hogy a vasút dübörgése megzavarja a halottak álmát, midőn elhalad a temetők mentén.

Legújabb időkben Khína hatalmának ócsárlását felváltotta az ellenkező irányzat: a félelem a jövőbeli nagyhatalomtól, ha az majdan katonailag szervezve lesz. Azonban a sárga veszedelemtől ilyen alakban nem kell félnünk. A khinai nép sohasem hódított fegyverrel a kezében; a nép jelleméből az következtethető, hogy erre a jövőben sem vállalkozik. Az esetleges veszedelem egészen más irányban keresendő, a melylyel szemben a védekezés jóval nehezebb. Ha a khinai nép átalakul és elsajátítja a mi műveltségünket, ezzel nagy jövő nyílik meg az európai és amerikai kereskedő, mérnök és vállalkozó számára e nagy kiterjedésű birodalomban. Előreláthatólag a fehér faj kezdetben ott is vezérszerepet fog vinni s irányítani fogja a gazdasági vállalatok alapítását és kezelését. Ily módon majd a khinai is jobban megismeri a fehér embert, a kitől eddig idegenkedett. Ez ideig a khinai csak otthon érezte jól magát; hazájából csak a nép salakja vándorolt ki, a mely otthonában nem boldogult. Ha jövőben megszokja az idegen légkört, a kivándorlás eddigi akadályá eszik, a mi fölöttébb veszélyes a fehér munkásra nézve. A khinai ugyanazt a munkát elvégzi, mint a fehér ember, sőt kézi ügyességben is versenyez vele; de munkaközben kevesebb tápanyagra szorul. Ha tehát a kettő versenyre kél, a khinai igénytelenségével leszorítja a fehér munkást a küzdtérről, minek folytán az utóbbi, mint osztály, elpusztul. Ezt politikai rendszabályokkal nehéz megakadályozni, egyrészt mert a szabad verseny korlátozása az egyének gazdasági érdekébe ütközik; másrészt azért, mert Khína, mint nagyhatalom, nem tűrheti el majd polgárainak önkényes kizárását a világpiacszról, a mint azt eddig eltűrni kénytelen volt. Ily módon tehát elképzelhető az az eset, hogy a sárga faj, mint

a munkáosztály zöme, elterjed az egész világon; viszont a fehér faj jobbra mint vezető és uralkodó osztály fog szerepelni gazdasági és politikai téren. Ez a két faj politikai és gazdasági tagozódásával volna egyértelmű. De a különválás e módja nem lehet állandó, mert semmiféle uralkodó osztály meg nem marad, ha időnként fel nem frissül vére a munkáosztályból. Úgy látszik, izommunka végzése okvetlenül szükséges az emberi faj fenntartásához. Annak szükségét abból is látjuk, hogy régi családok néhány évszázad alatt kihalnak, ha időnként fel nem frissülnek az alsó néposztályból; ugyancsak ismeretes az is, hogy a városi népeséget tulajdonkép a vidék bevándorlása tartja fenn. Ha tehát elpusztul a fehér munkás, ezzel veszélyeztetve van az uralkodó fehér faj jövője is. Legfeljebb csak oly módon biztosítható az, ha az uralkodó fehér faj keveredik a sárga munkással — a mivel ugyan a faj szintén elveszti eddigi jellegét.

Bajos volna azt állítani, hogy ez átalakulás a közel jövőben megvalósul; a távol jövőben pedig olyan változások is előállhatnak, a melyeket ma még sejteni sem lehet. Ha tehát a fehér faj jövőjének komor képe egyelőre nem ad is okot aggodalomra, azt mégis el kell ismerni, hogy a sárga fajnak gazdasági versenye, a mely leszállítja a fehér munkás jólétének színvonalát, minden körülmények között hátrányára lesz a mi kulturális fejlődésünknek. A munkás jóléte az a hajtás, a mely a gazdasági fejlődésben legkésőbb zöldül ki; kedvezőtlen viszonyok ellen ezt nehéz megvédeni; de ez a legjobb óvszer proletár-osztály képződése és a gazdasági ellentétek kiélesedése ellen, a mi egyik oka volt Róma hanyatlásának is. Ha tehát a sárga faj versenye más hatást nem gyakorol is, ezt is felette hátrányosnak kell tekintenünk művelődésünk jövőjére nézve.

Mindebből az a végső következtetés, hogy a sárga fajnak most folyamatban lévő átalakulása, a mely ugyan még hosszú időt vesz igénybe, igen fontos szerepet fog játszani jövőnkben. Ezt előre meg lehet állapítani azon mélyen fekvő sajátságok alapján, a melyeket a keleti és nyugoti cultura párhuzamos fejlődésének összehasonlítása világít meg.